

Skandinaviske Sprogstudier / Scandinavian Studies in Language
Årgang 7(1), 2016 <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sss>

DEN EKSPRESSIVE SPROGHANDLING

– et forsøg på afklaring og reformulering

Ib Ulbæk

Københavns Universitet

ibu@hum.ku.dk

Abstract: Denne artikel forsøger at belyse den ”glemte” talehandlingskategori, den ekspressive talehandling. Det vises, at der i litteraturen er en betydelig usikkerhed omkring omfanget af kategorien. Jeg viser, at der er en snæver og en bred forståelse. Jeg prøver at vise, at den brede kategori fejler i forståelsen af, hvad den ekspressive talehandling er, at den ikke er en rapport af indre tilstande. I stedet vælger jeg at tage Searles eksempler alvorligt og foreslår i stedet, at ekspressiven udtrykker socialt relationelle følelser og holdninger.

Ekspressiverne er lidt en overset kategori af talehandlinger. Austin (1962) lagde først vægt på forholdet mellem assertiver og performativer og siden de talehandlinger, som virker, dvs. dem Searle kalder deklarativer. Searles (1969) berømte analyse af de konstitutive regler tog udgangspunkt i ”løftet”, dvs. kommissiverne. Og hos Widell (2001) har assertiverne været i centrum for en reformulering af relationerne mellem talehandlingerne. Ekspressiverne har ikke haft samme teoretiske bevågenhed, måske fordi de ikke er så påfaldende eller væsentlige for vores forståelse af talehandlingen som pragmatisk kategori.

Denne artikel tager dem op til et slags serviceeftersyn, og årsagen til det er, at der synes at være en uklarhed om, hvad begrebsomfanget af ekspressivkategorien egentlig er. Den uklarhed vil jeg gerne have frem i lyset, fordi det så giver mulighed for at genetablere den på det grundlag, jeg finder frugtbart, nemlig Searles oprindelige definition af den.

Det vil være de fleste, som kender den pragmatiske talehandlingsteori, bekendt, at Searle analyserede og korrigerede Austins indledende overvejelser over en taksonomi over typer af sproghandlinger – og at han nåede frem til fem grundtyper: assertiver, direktiver, kommissiver, deklarativer og ekspressiver (Searle 1979:13-15). Andre har været foreslået (fx Habermas 2001, Togeby 1993), men selv, hvor hele

talehandlingsapparatet er blevet reanalyseret (Widell 2001), er taksonomien uanstøt. Den har en slags kanonisk status. Og det vil nærværende artikel ikke lave om på, selv om en lille revision bliver foreslået: genintroduktion af Austins behabiter. Men jeg vil som sagt se på den ekspressive talehandling for at spørge til, om den faktisk er den type talehandling, som de fleste antager, at den er. Denne antagelse følger af en løs formulering, som Searle laver i sin bog om intentionalitet (Searle 1983). Han skriver sådan: "... expressives, where we express our feelings and attitudes" (op. cit.:166). Denne formulering lægger op til at alt, hvad der har med det følelsesmæssige at gøre falder under ekspressiverne, såsom "jeg har ondt i maven", "jeg er glad", "jeg ønsker dig en god dag" etc. Men er det sådan? Det ønsker denne artikel at besvare.

1. Eksempler på forståelsen af den ekspressive talehandling

Hvis vi går til Searle selv, så har han to forskellige måder at beskrive den ekspressive talehandling på, en smal og en bredere. Den smalle finder vi i den oprindelige artikel om inddelingen af talehandlingstyper, i *A taxonomy of speech acts* (1975, optrykt i Searle 1979):

Expressives. The illocutionary point of this class is to express the psychological state specified in the propositional content. The paradigms of expressive verbs are "thank", "congratulate", "apologize", "condole", "deplore", and "welcome" (Searle 1979:15).

I *Intentionality* (Searle 1983) har vi den bredere udgave, muligvis pga. den noget korte præsentation:

(...) (E)xpressives, where we express our feelings and attitudes (Searle 1983:166).

I Carol Henriksens introduktion til et tekstudvalg af klassiske tekster (Henriksen 2001) præsenteres expressiver bredt som i *Intentionality*:

Vi udtrykker vores følelser og holdninger (ekspressiver) (Henriksen 2001:18).

Men eksemplerne er de samme som Searles i *A taxonomy*..:

Ved expressiver udtrykker taleren en holdning om (sic, IU) noget, fx med handlingerne som *at undskyldte, at gratulere, at takke, at byde velkommen* (ibid.).

Jakob Mey holder sig i sin introduktion til pragmatik (Mey 1993) også til Searles eksempler på ekspressive talehandlinger:

These speech acts (expressives, IU), as the word says, express an inner state of the speaker which, insofar as it is essentially subjective, says nothing about the

world. Saying 'Excuse me' when stepping on a person's toe (to use Searles example) has nothing to do, causally or in terms of consequences, with the act of stepping as such (Mey 1993:165).

Udover at undskylde nævner Mey at lykønske og at kondolere – begge også eksempler på den smallere kategori.¹

Torben Berg Sørensens *Talehandlinger* (1989) har en længere gennemgang af Searles klassifikation, men nøjes angående ekspressiverne blot at nævne, at de svarer til Austins behabiter – og eksemplerne er de samme (Sørensen 1983:63).

Det ses op til nu, at forskere, som redegør for Searles talehandlinger, ikke selv bidrager selvstændigt til en afgrænsning af gruppen af ekspressiver. Searles eksempler gentages. Torben Berg Sørensen udgør en slags undtagelse, idet han refererer til andre forskeres kritik af Searle og deres alternative opdeling, herunder Wunderlich og Nedergaard Thomsen (Sørensen 1989:63). Men han har ikke selv nogen eksempler på ekspressiver.

Ole Togeby er på en måde den eneste forsker, udover Habermas, som slipper det faste tag i Searle og går sine egne veje – nemlig i redegørelsen i *Praxt* (Togeby 1993:636 ff). Han gennemgår Austin, Searle og Habermas. Igen en gennemgang af Searle med hans egne eksempler. Han gør opmærksom på, at der er "terminologisk kaos" på området, at Habermas kalder ekspressiverne for repræsentativer (overraskende nok, for Togeby lister hele Habermas' klassifikation (fra Habermas 2001(1971)), og man genfinder dér de ekspressive eksempler i de institutionelle talehandlinger).

Togebys egen klassifikation baserer sig på tre kriterier: funktion, sted i dialogen, styrke. Og der er fem typer sproghandlinger ud fra sandhed, relevans, rigtighed, korrekthed og ærlighed: påstande, oplysninger, reguleringer, kommunikativer og domme. Forbindelsen til Searle angående ekspressiver er dommene: "Searles 'ekspressiver' svarer til mine domme" (Togeby 1993:640).

'Domme' fokuserer på ærligheden og forpligter afsenderen til forsikringer om at det er hendes virkelige følelser, hensigt, holdning, vurdering og ønske, fx 'anbefale', 'bedyre', 'bedømme', 'dadle', 'bebrejde', 'beklage', 'erklære sin kærlighed', 'forbande', 'forsikre', 'give karakter', 'glædesudtryk', 'gratulere', 'gøre komplimenter', 'kondolere', 'mene', 'mishagsytring', 'opmuntre', 'prise', 'række ned', 'rose', 'synes', 'tage parti', 'takke', 'undskylde', 'velsigne', 'udtrykke angst', 'udtrykke frygt', 'udtrykke had', 'udtrykke håb', 'udtrykke interesse', 'udtrykke medfølelse', 'udtrykke sorg', 'udtrykke sympati', 'vurdere negativt', 'vurdere positivt', 'ønske tillykke' (Togeby 1993:640).

Og:

Searles 'expressiver' svarer til mine 'domme'. 'Domme' kan bestemmes som den klasse af sproghandlinger som man ikke kan spørge til. Man kan ikke spørge til sin egen indre aktuelle oplevelse: * - *Har jeg hovedpine?* * - *Synes jeg*

*om det billede? * – Vil jeg gerne have at du går nu? * – Mener jeg virkelig alvorligt at du skal gå? (ibid.).²*

I første del af citatet ser vi, at Searles eksempler på ekspressive sproghandlinger indgår: takke, gratulere, undskylde og beklage (dog ikke byde velkommen). Det vil sige, der er en del, som ikke blot forsigtigt følger Searle, men som ud fra at Togeby's definition af 'domme' dvs. udsagn, man ikke kan spørge til sandheden af, har et fælles-træk. Så anbefale, bedyre, bedømme etc. er også i klassen af ekspressiver.

Med Habermas (2001(1971)), som Togeby (op. cit.) også gennemgår, bliver tingene lidt mere komplicerede, idet han opretter sin egen taksonomi baseret på hans ontologi med tre verdener (ydre, indre, samfund) og sproget selv. Togeby bemærker som sagt, at med Habermas er det "terminologiske kaos (...) komplet" (op. cit.:637). Han angiver, at Habermas bruger "repræsentativ om det som Searle kalder expressiver (ibid.)". Men det er faktisk endnu mere kompliceret, idet eksemplerne fra Searle på ekspressiver ligger i Habermas' institutionelle talehandlinger:

En yderligere klasse af talehandlinger, der udtrykker fuldbyrdelsen af institutionelt regulerede handlinger, hører ikke til de pragmatiske universalier. Disse institutionelle talehandlinger tjener i snæver forstand som verbale handlinger. Eksempler: hilse, lykønske, takke, gratulere, kondolere (Habermas bemærker, at disse svarer til Austins behabitives, IU); vædde, gifte sig, forlove sig, døbe, forbande, forstøde, fortrylle ... (m.fl., Habermas bemærker denne gang, at de svarer til Austins exercisives, IU) (Habermas 2001(1971):147).

(R)repræsentativer (...) tjener til at udtrykke den pragmatiske betydning af en talers selv fremstilling over for en hører. Den ekspliciterer betydningen af, at taleren udtrykker sine intentioner, indstillinger og ekspressioner (op. cit.:146).

Eksempler på repræsentative verber er håbe, frygte, elske, som ikke indgår i Searles eksempler og heller ikke i Togeby's domme. Så om de tilhører ekspressiverne er et åbent spørgsmål. 'Mene' indgår i både Togeby's domme og Habermas' repræsentativer, men ikke hos Searle.

Togeby oplister projekt Kontaktschwelles (Baldeger et al. 1983, jf. op. cit.:637 f) taksonomi uden kommentarer. Grunden til, at jeg medtager den her, er, at den synes at ligge bag John E. Andersen og Jann Scheuers inddelinger. Der skelnes mellem informationsudveksling, vurderinger og kommentarer, følelsesudtryk, handlingsreguleringer, sociale konventioner og endelig: taleorganisering og sikring af forståelsen (Togeby, ibid.). Kategorien følelsesudtryk kunne således svare til ekspressiverne hos Searle, idet et af de eksempler, Togeby angiver, svarer til Searles: 'udtrykke taknemmelighed' (ibid.). Andre er som angivet følelsesudtryk og kunne falde under Searles brede definition fra Searle (1983), fx 'udtrykke glæde', 'udtrykke sorg', 'udtrykke smerte' (ibid.).

Både John E. Andersen og Jann Scheuers bøger er pædagogiske introduktioner til sproghandlingsteorien til elever i gymnasiet og folkeskolens ældste klasser.

På en måde er det først i de mere pædagogiske fremstillinger, at den bredere forståelse af ekspressiver bliver bragt på bane, dog uden bemærkninger om, at det er tilfældet. Der er selvfølgelig ikke angivet nogen teoriehistorie eller angivet andre systematiker (som det lige så naturligt er tilfældet hos Togeby).

John E. Andersen (1989) skelner mellem fem typer sproghandlinger: 1. Informationsudvekslende, 2. Handlingsregulerende, 3. Holdnings- og følelsesudtrykkende, 4. Handlinger, der udtrykker sociale konventioner og endelig 5. Dialogstrukturerende handlinger (Andersen 1989:9 f.). Det er de holdnings- og følelsesudtrykkende, der modsvarer ekspressiverne. De deles i tre undergrupper: positive, negative og neutrale:

- a. Positive: fx rose, anderkende, billige, indrømme, undskylde, retfærdiggøre, udtrykke interesse /sympati /taknemmelighed /glæde /begejstring/lettelse/overraskelse.
- b. Negative: fx beklage, beskyldte, bebrejde, udtrykke mishag/kritik/skuffelse/antipati/ærgrelse/afsky/smerte. Forlange begrundelser og retfærdiggørelser.
- c. Neutrale: Udtrykke, hvad man mener/synes/føler/fornemmer/oplever (Andersen 1989:10).

Jeg udsætter en egentlig diskussion til lige om lidt, men det er nok ikke et tilfælde, at ekspressiver bruges til at udtrykke interesse, sympati etc. som det også fremgik hos Togeby om nogle af hans domme: udtrykke angst, frygt etc. Det er muligt at bruge performativ-formlen direkte på flere af de ekspressive talehandlinger: "Jeg udtrykker hermed min ros over, at du har taget det så flot." Nogen er måske knap så ligetil: "Jeg udtrykker hermed min angst over, at der fyres så meget fyrværkeri af." Om det skal være et kriterium på ekspressiv vil jeg ikke afgøre.

Jann Scheuers bog om sproghandlinger (Scheuer 2009) skelner også mellem 5 typer sproghandlinger: regulerende, informerende, følelses- og holdningsudtrykkende, samtalestrukturerende og rituelle. Der er en indlysende parallel til Andersens skelnen, når man ser, at de rituelle sproghandlinger svarer til 4) ovenfor: handlinger, der udtrykker sociale konventioner.

Hvis vi igen fokuserer på de holdnings- og følelsesudtrykkende sproghandlinger, så er de beskrevet således:

Du deler dine indre tilstande med den anden. Du sætter ord på dine sansninger, følelser, oplevelser, indtryk, ønsker, holdninger, overbevisninger. Du giver udtryk for hvad du mærker, føler, tror, synes, mener. Det kan være positive, negative eller neutrale følelser og oplevelser (Scheuer 2009, 14).

Det er meget parallelt med Andersen, og der gives følgende eksempler:

Jeg synes han er rigtig dygtig. Jeg mener hun gik til venstre. Jeg vil hjem. Av! Hey, det virker! Jeg elsker/hader dig! Fuck ham! Hvorfor gjorde du det? Godt gået! Jeg er træt. Steneren. Jeg oplever at det vi gør, er rigtigt. Jeg tror det ender godt (ibid.)

Jeg slutter eksempelsamlingen af med et par udpluk fra nettet:

Selvfremsigende /ekspresive: (hvad afsenderen *synes*) – udtrykker den talendes holdning, sindstilstand eller vurdering. Eks.: Skolen var godt nok kedelig i dag”. ”Jeg er lykkelig for at have lært om talehandlinger”. Man udtrykker sine **følelser, holdninger og vurderinger** enten positivt, neutralt eller negativt.³

Ekspressiver

Ekspressiver er den type sproghandling, som udtrykker følelser, holdninger og meninger. De indeholder dermed altid en subjektiv vurdering. Ekspressiver kan både være af positiv, negativ og neutral karakter. Det kan være at rose, bebrejde, udtrykke glæde, mene eller synes. Fx ”Jeg synes, det er en god bog” eller ”Du har ret”.⁴

Jeg har i den ovenstående fremstilling valgt at skelne mellem to positioner angående ekspressiver, begge udtrykt hos Searle. Hvad jeg har kaldt en snæver og en bred forståelse af sproghandlingskategorien. Grunden til at den ene er snæver skyldes eksemplerne. Jeg tager citatet igen:

Expressives. The illocutionary point of this class is to express the psychological state specified in the propositional content. The paradigms of expressive verbs are ”thank”, ”congratulate”, ”apologize”, ”condole”, ”deplore”, and ”welcome” (Searle 1979:15).

Man kan bemærke, at den indledende bestemmelse er bred: at udtrykke det psykologiske indhold, som ligger i det propositionelle indhold. Men man skal så lægge mærke til eksemplerne og tænke dem som en angivelse af, hvordan de næste eksempler skal gives (altså parallelt med instruks: tænk på de lige tal: 2, 4, 6..., hvor modtager ikke har svært ved at fortsætte: 8, 10 etc.). Så er der ingen af dem, som lægger op til, at de ”næste” i række er: mene, tro, føle. Eller er der? Det vil jeg prøve at afklare efter en kort gennemgang af nyere internationale behandlinger.

2. Nyere internationale analyser af ”expressives”

Alston har i sin *Illocutionary acts and sentence meaning* (Alston 2000) en gennemgang af ekspressiver, der tager afsæt i Austins behæbitiver, som han finder er en heterogen kategori. Det problematiske ved Alstons behandling er, at han så at sige i udgangspunktet ønsker at skabe en talehandlingskategori ud fra, at vi kan udtrykke holdninger. Så fordi det at udtrykke noget tilsyneladende er et gyldig semantisk begreb, så er det også muligt at have en fælles talehandlingskategori for ekspressiver, fordi ”at udtrykke” kan indgå uanset om der er tale om at udtrykke smerte eller udtrykke taknemmelighed.

(...) (T)he illocutionary act of expressing an attitude simply consists in linguistically purporting to have that attitude. It is a matter of linguistically making it public, getting it out into the open (Alston 2000:104).

På den måde erstatter Alston bare Austins heterogenitet med sin egen, idet han synes at antage, at fordi "udtrykke" er en semantisk enhed, så er der også tale om talehandlingens enhed. Men selv om han således opererer med den brede ekspressive kategori, så har han en interessant diskussion af, hvorfor Austins behabiter har særlige ord til at udtrykke dem (altså tak, tillykke etc.), mens det ikke gælder for følelsetermer som afsky, entusiasme eller indignation (op. cit., s. 112). Det skyldes, at der er en social forpligtelse.

It would seem that we have the single verb where the expression is definitely called for, expected, or mandated in certain social circumstances. There are contexts in which one is expected to express contrition, appreciation, or sympathy, and in which one will be unfavorably evaluated if one does not (Alston 2000:112).

Jeg vil vende tilbage til dette i min senere analyse, hvor også sociale rutiner (Gleason og Weintraub 1976) vil indgå.

Daniel Vanderveken har i *Meaning and speech acts* (2009) leveret en grundig fremstilling af semantikken for talehandlinger med henblik på at forene talehandlings-teorien med den sandsbetingede, "normale", semantik. I det afslutende kapitel af bind 1 laver han en semantisk analyse af engelske performative verber. Inddelingen, han benytter, er Searles klassiske: assertiver, kommisiver, direktiver, deklarativer og ekspressiver.

Han opregner følgende ekspressiver:

Our list of expressives is as follows: approve, compliment, praise, laud, extol, plaudit, applaud, acclaim, brag, boast, complain, disapprove, blame, reprove, deplore, protest, grieve, mourn, lament, rejoice, cheer, boo, condole, congratulate, thank, apologize, greet, and welcome (Vanderveken 2009:213).

Vanderveken oplister således 29 verber i den ekspressive kategori, hvor Searle listede 6 paradigmatiske verber inden for kategorien. Men Vandervekens verber er ikke bare sideordnede som en liste, men udgør en struktur, et semantisk træ (illustreret op. cit.: 218). Her er der 8 grundverber: apologize, complain, condole, congratulate, approve, thank, greet, rejoice. Således antages fire af de seks af Searles verber at være grundlæggende (apologize, condole, congratulate, thank), mens welcome er datter af greet, og deplore af complain. Da jeg antager, at Vanderveken tænker sig listen udtømmende, så med den grenstruktur, han har for verberne, giver det faktisk mening at sige, at vi her har den lille klasse af ekspressiver, der er

angivet med Searles eksempler. Det skyldes, at han antager, at det propositionelle indhold ikke er fremsat som i ”jeg føler mig træt”, men forudsat, og han har i et tidligere kapitel angivet, at ekspressiverne ikke har nogen direction of fit (af samme grund – at det propositionelle indhold er præsupponeret) (se mere i næste afsnit).

(F)or some illocutionary acts, there is no question of succes or failure of fit, and their propositional content is in general presupposed to be true. *Speech acts with the expressive point* such as, for example, apologies, thanks, congratulations, and condolences *have the null or empty direction of fit* (Vanderveken 2009:106).

Lidt ærgerligt at han netop tager de verber, som også er på Searles liste som eksempler på ingen tilpasningsretning, men det er simpelt nok at se, at det ekspressive udtryks forudsætter indholdet også for andre verber, fx rejoice: ”Det glæder mig at du har fået ny bil” – at du har fået ny bil er forudsat.

Jeg vil slutte gennemgangen af de nyere internationale opfattelser af ekspressiven med en ældre sag, nemlig Bach og Harnishs *Linguistic communication and speech acts* (1979). Som det er set ovenfor, så vælger forfatterne også at arbejde med deres egne inddelinger, her i håbet om at taksonomien er forståelig og eksplicit (”comprehensiveness and explicitness” (op. cit.: 40). Deres taksonomi har fire grundtyper for så vidt svarende til Searles, dog er deklarativerne udeladt og ekspressiverne er omdøbt til Acknowledgments – anerkendelser. Underkategorierne er: apologize, condole, congratulate, greet, thank, bid, accept, reject (op. cit.:41).

Selv om hverken Vanderveken eller Bach og Harnish diskuterer det, så kan man se, at de ser bort fra den brede definition hos Searle i modsætning til Alston og de danske forskere, der accepterer den brede definition af ekspressiven. Men ingen steder, ej heller her, diskuteres om det ene eller andet valg er betimeligt. Der er en overraskende tiltro til at kategorien er velforstået.

En sidste ting, jeg vil tage op, inden jeg går over til at analysere problemstillingen, er Bach og Harnishs betoning af det sociale aspekt ved ekspressiven, som jeg kan tilslutte mig og gør til en hovedpointe.

Acknowledgments, as we call them, are the central cases of Austin’s motley class of ”behabitives.” They express, perfunctorily if not genuinely, certain feelings toward the hearer.

(...)

Because acknowledgments are expected on particular occasions, they are often issued not so much to express a genuine feeling as to satisfy the social expectation that such a feeling be expressed (Bach og Harnish 1979:51).

Bach og Harnish ser således, at funktionen af acknowledgments, altså ekspressiverne, er at virke som sociale symboler til opretholdelsen af den sociale orden. Det gælder netop ikke for den bredere klasse, hvor det vil være mærkeligt at hævde, at der er bestemte situationer, hvor man bør udtrykke, hvordan man har det – i modsætning til den sociale rutine, hvor den faste vending ”Hvordan har du det” ikke spørger efter en granskning af personens liv, men er en del af et turpar, hvor det præfererede svar er ”Tak, godt”.

3. Analysen i A taxonomy of speech acts

Som bekendt er det Searles hensigt i *A taxonomy of speech acts* (1979) at korrigere Austins taxonomi. Det sker ved at eksplicite de kriterier, som kan bruges til at skelne mellem de forskellige sproghandlingskategorier. Searle opregner 12 forskellige kriterier, herunder illokutionær ”pointe”, tilpasningsretning (direction of fit), forskelle i interesser etc. (Searle 1979:2 ff).⁵

Her er Searles korte gennemgang af ekspressiverne:

Expressives. The illocutionary point of this class is to express the psychological state specified in the sincerity condition about a state of affairs specified in the sincerity condition about a state of affairs specified in the propositional content. The paradigms of expressive verbs are ”thank”, ”congratulate”, ”apologize”, ”condole”, ”deplore”, and ”welcome”. Notice that in expressives there is no direction of fit. In performing an expressive, the speaker is neither trying to get the world to match the word nor the words to match the world, rather the truth of the expressed proposition is presupposed. Thus, for example, when I apologize for having stepped on your toe, it is not my purpose either to claim that your toe was stepped on nor to get it stepped on (Searle 1979:15).

Ud over at jeg opfatter de valgte eksempler som essentielle for, hvad ekspressiver er, så skal man hæfte sig ved den yderligere karakteristik: at der ikke er nogen tilpasningsretning (”direction of fit”), at det propositionelle indhold i ekspressiven er forudsat, præsupponeret. Et simpelt eksempel kan illustrere det:

1. Tillykke med fødselsdagen, gamle ven.

Det propositionelle indhold er: du har fødselsdag/det er den gamle vens fødselsdag. Og ekspressiven udtrykker en lykønskning i den anledning: Tillykke. Så den samlede ekspressiv er:

2. Du har fødselsdag, og jeg lykønsker dig hermed i denne anledning.

Forudsætningen for vellykketheden af talehandlingen er, at førsteleddet er sandt. Hvis intentionen med 1. er at lykønske med fødselsdagen, så nytter det ikke, at præsuppositionen er falsk, for så vil svaret kunne lyde

3. Det er først i morgen, så vent lige.

Disse forudsætninger gælder for alle Searles eksempler:

4. Undskyld min dårlige opførsel i går.
5. Jeg kondolerer (i anledning af din fars død)
6. Jeg beklager min udtalelse.
7. Velkommen til seminaret.

Så alle har det propositionelle indhold som forudsætning:

- 4a. Jeg opførte mig dårligt i går, og jeg undskylder hermed dette.
- 5a. Din far er død, og jeg kondolerer i den anledning.
- 6a. Jeg har udtalt mig (om noget), og jeg beklager denne udtalelse.
- 7a. Vi afholder et seminar, og jeg byder hermed velkomme til dette.

Når dette nu er klart, så kunne man vælge at sige, at denne form er at regne for et kriterium på, at en given talehandling er en ekspressiv. Og det vælger jeg i det følgende. Jeg vil selvfølgelig ikke gennemgå alle de mulige ekspressive verber for at se, om de opfylder kriteriet. Det gør rigtig mange, fx Togeby's domme og en stor del af Andersens holdnings- og følelsesudtryk. Bare et eksempel (Andersen: 'rose'):

8. Sikke et flot hjem, du har.

Her er strukturen parallel med Searles ekspressiver – og derfor et ekspressiv:

- 8a. Du har et flot hjem, og det roser jeg dig hermed for.

Men der er andre, som er mere problematiske, både hvad angår følelses- og holdningsudtryk. Togeby angiver, at et kriterium for 'domme' er, at man ikke kan spørge til dem, og angiver, at man ikke kan stille spørgsmål til egen hovedpine (* - Har jeg hovedpine? jf. ovenfor). Det mener jeg, man kan ret problemløst, fx hvis man overvejer med sig selv, om man har hovedpine eller migræne, eller hvis man tænker, om smerterne er så stærke, at de tæller som hovedpine og dermed kunne kræve nogle piller. Men det egentlige problem er formen:

9. Jeg har hovedpine.

Dette er ifølge Searles kriterium ikke forudsat eller der er ikke et ekspressivt verbum, hvor dette fungerer som forudsætning. Det er en simpel assertiv, en hævde. Assertiven er sand, hvis den indre tilstand, hovedpine, foreligger, og falsk ellers. Her er ingen forskel på assertiver om indre tilstande og assertiver om ydre, intersubjektive forhold.

Man kunne hævde, som Togeby vel også gør, at fokus er på ærligheden, når der er tale om indre tilstande, fordi andre ikke kan tjekke dem. De er i sidste ende

kun tilgængelige for taler. Men til det er der at sige, at det gælder også for mange forhold uden for bevidstheden. Mange håbefulde poeter vil med posten modtage ytringer som denne:

10. Vi kan desværre ikke antage deres digtsamling. Den passer ikke ind i vores forlagsprofil.

Den første ytring behøver man ikke betvivle sandheden af. Den anden kan man være i tvivl om. Det er en ganske raffineret måde at sikre sig mod indsigelser fra modtager, langt bedre end at skrive, at digtsamlingen er dårlig eller lignende. Og min pointe er, at modtager ikke har en jordisk chance for at tjekke om udsagnet er sandt, dvs. udsagnet beror alene på afsenders hæderlighed. Svarende nøje til hovedpine og andre indre tilstande. Der eksisterer områder af den sociale virkelighed, som opfører sig parallelt til indre tilstande, nemlig de sociale rum, som kun er tilgængelige for nogen og ikke for andre. Og på samme måde som man kan betvivle ærligheden af forlaget, kan man også betvivle oprigtigheden af udsagnet om hovedpine, hvis man fornemmer, at det udelukkende siges, for at taler kan opnå en fordel ("Jeg kan ikke komme på arbejde, chef").

Min pointe med ovenstående er, at der er en stor del af de angivne ekspresiver, som ikke er ekspresiver. Det er rigtigt, at de er følelses- og holdningsudtryk, men der er ingen grund til at skille dem ud i en særlig gruppe. De tilhører gruppen af assertiver, informationsudvekslende udsagn (Andersen), informerende sprog-handlinger (Scheuer). "Jeg har feber", "Jeg elsker lagkage", "Jeg mener, at han er en dum skid" er alle assertive sproghandlinger. Det propositionelle indhold er ikke forudsat.

Searle angiver, at det forudsatte reflekteres i engelsk, at man ikke kan bruge nominale ledsætninger, men nominaliseringer af det forudsatte handleverbum.

One cannot say

*I apologize that I stepped on your toe;
Rather the correct English is,

I apologize for stepping on your toe (op. cit., ibid.)

Dette skel er uden betydning for dansk, så vidt jeg kan se:

11. Undskyld, jeg tog din hat/Jeg undskylder hermed, at jeg tog din hat.

Men der er et andet forhold, som ser ud til at være et essentielt træk ved ekspresiverne, som Searle ikke har set – og vist heller ingen andre.⁶ Hvis vi ser på Searles eksempel-verber ("thank", "congratulate", "apologize", "condole", "deplore", and "welcome"), så kan man se, at det er et essentielt træk, at der faktisk er en rettethed (ikke direction of fit), nemlig til modtager. Modtager indgår i en essentiel relation til den valgte ekspressiv. Jeg kan sige til hvem som helst, der gider høre, at jeg har

feber, eller at prins Henrik er et fjols. Men det giver ikke mening at sige ”jeg kondolerer”, hvis hører ikke har en afdød, som vedkommende er knyttet til, eller ”tillykke” hvis hører ikke har noget, som lykønskningen kan angå. Den følelses-tilstand, jeg har, skal være relateret på en afgørende måde til min tilhører, ellers er talehandlingen ikke vellykket.

Dette forhold adskiller ekspressiverne i udpræget grad fra assertiverne. De har et langt løsere forhold til modtager, bortset fra spørgsmålet om relevans. Ekspressiver angår modtager, følelserne er rettet mod modtager. Assertiver angår kun modtager indirekte, deres vellykkethed er kun betinget af relevans, ikke at der er særlige forhold ved modtager, som afsender henleder opmærksomheden på. Jeg tror, men er ikke sikker på, hvordan det præcist skal afklares, at ekspressiverne ligner deklarativerne ved at dåb, dom, væddemål også må involvere netop den modtager eller entitet, som handlingen retter sig mod. Det samme kan være tilfældet med kommissiver og direktiver.

4. Diskussion

I det følgende vil jeg diskutere min analyse op mod de indvendinger, der er rejst af artiklens fagfælle. Fagfællebedømmelsen, der var meget brugbar og diskuterende, giver mig anledning til at præcisere, hvad der ligger i ekspressivens sociale dimension og foreslå, i enighed med fagfællen, formoder jeg, en anderledes inddeling af talehandlingerne end Searles oprindelige.

Fagfællen er for så vidt enig med mit hovedærinde i artiklen, nemlig at visse af ekspressiverne snarere er assertiver end ekspressiver, hvorfor kategorien er heterogen. Jeg slår også til lyd for at disse ”jeg føler/oplever etc.”-former er assertiver, idet der for mig ikke sproglig set er forskel på om man rapporterer ydre eller indre tilstande. Heri er fagfællen uenig:

Mange ekspressiver er tydeligvis, som IU anfører det, talehandlinger, hvis propositionelle indhold forholder sig til sagforhold, som har eksistens uafhængigt af, om talehandlingen udføres eller ej. Imidlertid knytter der sig så specielle forhold til sikringen af disse sandhedsværdier, at det vil være rimeligt at operere med en selvstændig talehandlingstype ved siden af de assertiver, vi normalt benytter os af i vores kommunikation med hinanden om forhold i den fysiske verden (Fagfællepapir 2016: 2).

Forskellen på de assertive ekspressiver og de andre assertiver er altså epistemologisk beroende i sidste ende på en ontologisk forskel mellem det indre og det ydre, mentale tilstande over for ydre, offentlig tilgængelige tilstande. De første har ”helt specielle verifikationsbetingelser” (op. cit., 3). Jeg skal ikke gøre noget større nummer ud af det, for det er ikke mit hovedærinde, men jeg brugte en minimering af forskellen mellem indre og ydre tilstande til at retfærdiggøre at de assertive ekspressiver tilhører assertivkategorien og ikke ekspressivkategorien. Jeg anførte som argument, at også dele af den ydre verden er utilgængelig for en given person og om-

vendt, at vi er i stand til som betragtere at falsificere en persons udsagn om sin privilegerede indre tilstand. Man kan også se det på en anden måde: både den ydre og den indre verden har overflade og en dybde, et skin og et væsen, en fremtrædelse og en essens, som det er blevet udtrykt siden Platon (sådan cirka). Vi kan ikke uden videre ved at betragte eller smage på en væske, om den er sur eller basisk, men med et stykke lakmuspapir kan vi afgøre væskens pH-værdi. Fremtrædelsen tillader os ikke at slutte os til væskens pH-værdi, men ved at bruge et instrument, lakmuspapiret, kan vi finde om bag fremtrædelsen og bruge farveskiftet som indikator for syrlighedsgraden. Jeg opfatter vores aflæsning af hinandens følelser og følelsesliv i parallel hermed. Og vi er jo mestre i at aflæse ansigter, stemmeføring og kropsholdninger til at afgøre i hvilken sindstilstand en person befinder sig i. Og derudover har vi alle mulige andre psykologiske metoder til at afgøre om en person faktisk befinder sig i den sindstilstand, som vedkommende hævder. Så personers indre tilstande kan opfattes i eksakt parallel med en essens, der manifesterer sig i en overflade. Dvs. verifikationsbetingelserne er af samme og ikke af forskellig art for ydre og indre tilstande.

Når det så er sagt, så har jeg ikke et problem med at gøre som fagfællen, nemlig at skelne mellem to typer assertiver, en undergruppe, der benævnes ekspressiver og en anden, der benævnes konstativer.

(Fagfællen plæderer, IU) for en opsplitning af assertivet i på den ene side en ekspressiv talehandlingstype, forbeholdt talers "indre", mentale verden med dens helt specielle verifikationsbetingelser, og på den anden side en konstativ talehandlingstype, forbeholdt den "ydre", offentligt tilgængelige verden (op. cit.: 3).

Min analyses en side har således bestået i at vise visse ekspressivers assertive natur, men den anden har været at fastslå, hvad der så gælder for de "egentlige" ekspressiver. Jeg har ovenfor angivet, at "modtager indgår i en essentiel relation til den valgte ekspressiv" og "at ekspressiven udtrykker socialt relationelle følelser og holdninger" (jf. teksten ovenfor). Den sidste formulering får fagfællen til at erklære sig uenig af følgende grund:

IU lader det være et element i sin definition, at ekspressivet skal udtrykke "socialt relaterede" holdninger. Jeg mener restriktionen her kommer til at udelukke nogle af de searleske eksempler. Når jeg kondolerer én, har det baggrund i, at vedkommende har mistet en nær bekendt eller et familiemedlem; men det at miste nogen er ikke noget socialt fænomen. Og det samme gælder ved mange lykønskninger. Fx er det at ønske én tillykke med en veloverstået fødsel ikke at forholde sig til nogen social hændelse (Fagfællepapir 2016:3).

Dette giver mig anledning til at præcisere, at det ikke er indholdet (eller referenten) i den ekspressive talehandling, der skal være social, men at modtager skal være

knyttet til den ekspressive talehandling. Det sociale aspekt er således ikke den døde, men at taler relaterer sig til hører ved at kondolere denne med en persons død. Den sociale relation, som er mellem personen og den afdøde er selvfølgelig afgørende nødvendig, men gælder særligt for kondolencer og ikke lykønskninger, der kan angå noget socialt, fx en barnefødsel, men også en ny bil.

Fagfællen foreslår yderligere, at ekspressiverne i den smalle klasse (altså dem, jeg opfatter som de egentlige) bør placeres under den bredere klasse af ekspressiver. Argumentet synes at være, at ekspressiverne er (eller kan være) forbundet med de følelser, som udtrykkes i den bredere klasse.

(I den bredere klasse af ekspressiver, IU) finder vi nu et udgangspunkt for de mere udviklede former for interaktion, der vil være relevant som baggrund for brugen af de ekspressiver, der indgår i Searles snævrere klasse. Fx vil jeg – ex post actu – kunne være ked af at have trådt en anden over tærne. Eller jeg vil – ex ante actu – kunne glæde mig til at få en is, som er blevet mig lovet. I begge tilfælde træder den kausale kontekst klart frem: I første tilfælde er årsagen noget, jeg har gjort, i andet tilfælde noget, jeg har grund til at forvente, en anden vil gøre for mig. Men her synes nu de ekspressiver, Searle opregner, netop at ville kunne få deres berettigelse: I første tilfælde vil en undskyldning kunne være relevant, i det andet en tak. (Fagfællepapir 2016:4).

Jeg er for så vidt helt enig i hele analyse, men jeg er uenig i det skridt, der så tages til at lægge den smallere klasse af ekspressiver ind under den bredere. Det er ikke, fordi jeg vil være doktrinær apologet for Searle, men det forekommer mig, at hans analyse og definitioner af assertiver og ekspressiver viser, at det ikke er muligt at lægge ekspressiven ind under assertiven.

I *Speech Acts* (Searle 1969, 66 f.) giver Searle en oversigt over vellykkethedsbetingelserne for de forskellige typer af talehandlinger herunder assertiven og ekspressiven (in casu thank). Jeg oversætter oversigten over de to typer herunder.

I: Tak (for)

Propositionelt indhold: Fortidig handling A udført af H.

Forberedende betingelse: A er til T's fordel og T mener, at A er til T's fordel.

Oprigtighedsbetingelse: T føler sig taknemmelig eller påskønner A.

Essentiel betingelse: Tæller som et udtryk for taknemmelighed/påskønnelse.

II: Hævde, meddele, påstå

Propositionelt indhold:

Enhver proposition p .

Forberedende betingelse:

1. T har evidens for sandheden af p .
2. Det er ikke indlysende for T og H, at H ved p .

Oprigtighedsbetingelse:

T tror på, at p er sand.

Essentiel betingelse:

Tæller som et tilsagn om, at p repræsenterer et virkeligt sagsforhold.

Jeg skal ikke gennemgå opstillingerne her, men det ses vel uden videre, at vellykkethedsbetingelserne for de to typer talehandlinger er så forskellige, at det ikke giver mening at "reducere" ekspressiven ind i assertiven. Man kan endvidere se, at den relation som fagfællen ønsker etableret mellem den bredere og den smallere gruppe af ekspressiver faktisk er etableret i vellykkethedsbetingelserne for ekspressiven. I oprigtighedsbetingelsen angives, at taler føler sig taknemmelig. "Jeg er taknemmelig" er den asserterede følelse, og vi kan se i assertivens vellykkethedsbetingelser, den essentielle betingelse, at assertiven kan rumme disse emotive udsagn, da den essentielle betingelse blot kræver, at der er et sagsforhold. Om sagsforholdet er i den indre eller ydre verden er underordnet (jeg skal dog komme med en indrømmelse til fagfællen om lidt i denne sag).

Et yderligere belæg for ekspressiven som selvstændig talehandling er, at "jeg er taknemmelig", oprigtighedsbetingelsen, kan fungere som indirekte talehandling som tak, svarende til Searles klassiske analyse af "kan du nå saltet?", den forberedende betingelse, som indirekte ordre (Searle 1975). Man bruger en af vellykkethedsbetingelserne som erstatning for helheden af vellykkethedsbetingelser (pars pro toto).

Endelig vil jeg igen minde om, at da Searle efter *Speech Acts* udvider sin analyse af talehandlingskategorierne med "direction of fit" (tilpasningsretning), så har assertiven og ekspressiven hver sin tilpasningsretning. Assertiven er fra ord til verden, ordene tilpasser sig verden, mens ekspressiven ikke har nogen tilpasningsretning (Searle 1976, 10, 13). Jeg finder Searles analyse er tilfredsstillende på dette punkt.

Jeg vil afslutte med to områder i analysen, hvor jeg er enig med fagfællen. Det første område er, at fagfællen giver en mere indgående analyse af, hvorfor ekspressiven er social. Ekspressiver er "en slags penge, man kan betale tilbage med" (Fagfællepapir 2016, 4), de er en del af fælleskab, hvor ydelser bliver gengældt med modydelser – og af symbolsk karakter.

(Der er) et mere eller mindre udtalt reciprocitetsaspekt i langt de fleste af de talehandlinger, der indgår i Searles snævre klasse, således at de (...) fungerer som gangbare mønster i en høflighedsøkonomi reguleret af mere eller mindre udtalte reciprocitetsfordringer. Også ros og ris er underlagt balancerede rimelighedsbetragtninger (Fagfællepapir 2016, 5).

Det mener jeg er en korrekt analyse, som jeg derfor fuldt tilslutter mig. Fagfællen opfatter den – måske qua dens lidenhed – klassen som underordnet. Det kan måske have sin rimelighed. Omvendt er det som bekendt et område forældre investerer stor energi i at lære deres børn: ”Husk nu at sige tak til tante Oda for gaven”-typen (Gleason og Weintraub 1976).

Det sidste punkt er, at fagfællen foreslår en tilbagevenden til Austins behabitiv til at betegne den snævre klasse. Det giver god mening, især når man ser, hvordan Austin karakteriserer dem:

Behabitiver omfatter reaktioner på andre folks adfærd eller skæbne samt holdninger til – og udtryk for holdninger til – adfærd som en anden person har udvist eller står i begreb med at udvise. Der består oplagte forbindelser til både det at konstatere eller beskrive hvad ens følelse er, såvel som til det at udtrykke – i betydningen lufte – sine følelser, *men behabitiverne er dog ikke identiske med nogen af delene* (Austin 1997, 179, min kursiv).

Inden for Searles taksonomiske skema ville vi så få: 1) assertiver; 2) direktiver; 3) kommisiver; 4) behabitiver og endelig 5) deklarativer. Endvidere kunne man opdele den første kategori, assertiven, i to efter fagfællens forslag: assertiver inddelt i a) konstater og b) ekspressiver. Som det er fremgået ovenfor, ser jeg ingen grund til at gøre det af epistemologiske årsager, men andre grunde kan fremføres, fx det simple, at det er et vigtigt skel, vi foretager.

5. Konklusion

Jeg har det foregående forsøgt at afdække, hvordan talehandlingskategorien ekspressiver er blevet konciperet. Jeg mener at kunne påvise, at der har været en relativ lille kategori til at begynde med, som så er blevet større i og med, at den er blevet defineret ud fra sit domæne, det indhold, den udtrykker, snarere end ud fra den kommunikative funktion, som den havde oprindeligt. Gennem en genoptagen af Searles karakteristik vises det, at den måde, han definerer ekspressiverne på, skiller den brede gruppe i to: i assertiver og ekspressiver. Jeg skal indrømme, at jeg selv foretrækker den inddeling, som er pragmatisk bestemt, snarere end ud fra en ontologisk ramme. Det giver heller ikke mening at skelne mellem talehandlinger, som angår naturen og talehandlinger, som angår det sociale. Det er pragmatisk set et kunstigt skel, uanset hvor meget mening skellet giver i forståelsen af verden.

Litteratur

- Alston, William P. (2000). *Illocutionary acts and sentence meaning*. Cornell University Press.
- Andersen, John Edelsgaard (1989). *Sproghandlinger – på dansk*. Dansk lærerforeningen.
- Austin, John L. (1962). *How to do things with words*. Clarendon Press.
- Austin, John L. (1997). *Ord der virker*. Gyldendal. Oversættelse af Austin 1962.
- Bach, Kent og Robert M. Harnish (1979). *Linguistic communication and speech acts*. The MIT Press.
- Baldegger, Markus, Martin Müller, Günther Schneider, Anton Näf (1983). *Kontaktschwelle Deutsch als Fremdsprache, Eurorat, Rat für kulturelle Zusammenarbeit*. Langenscheidt.
- Fagfællepapir (2016). Fagfællebedømmelse af Ib Ulbæk "Den ekspressive sproghandling – et forsøg på en afklaring og reformulering"
- Gleason, Jean Berko og Sandra Weintraub (1976). The acquisition of routines in child language. *Language in Society*, vol. 5, no. 2 (Aug., 1976), s. 129-136.
- Habermas, Jürgen (2001(1971)). Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens. I Carol Henriksen (red.). *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde Universitetsforlag.
- Henriksen, Carol (red.). *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Roskilde Universitetsforlag.
- Levinson, Stephen C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Mey, Jakob L. (1993). *Pragmatics. An introduction*. Blackwell.
- Scheuer, Jann (2009). *Sproghandlinger. Brug af sprog i dansk*. Dansk lærerforenings forlag.
- Searle, John R. (1969). *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1979). *Expression and meaning*. Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1983). *Intentionality*. Cambridge University Press.
- Sørensen, Torben Berg (1989). *Talehandlinger. Interview- og samtaleanalyse 3*. Forlaget Gestus.
- Thomas, Jenny (1995). *Meaning in interaction*. Longman.
- Togeby, Ole (1993). *Praxt. Pragmatisk tekstteori*. Aarhus Universitetsforlag.
- Vanderveken, Daniel (2009(1990)). *Meaning and speech acts. Volume 1: Principles of language use*. Cambridge University Press.
- Widell, Peter (2001). Illokutioner er assertiver: Et bidrag til belysning af talehandlingens struktur og taksonomi. *Augias*. 15-65.

¹ Levinsons *Pragmatics* (1983:240) indeholder blot samme typer ekspressiver som Searle 1975/1979; Jenny Thomas' *Meaning in interaction* (1995) har slet ikke introduktion til forskellige talehandlinger og derfor heller ikke noget om ekspressiver.

² Strikt set eller faktisk kan disse udsagn udmærket benægtes trods den tilsyneladende privilegerede adgang til oplevelser, holdninger og andre mentale tilstande. Og omvendt er der dele af den inter-

subjektive virkelighed, hvor nogle har privilegeret adgang til dele af den, mens andre er udenfor – som i forholdet mellem 1. og 3. persons tilgang.

³ Fra Aarhus Statsgymnasium:

<http://laerer.aasg.dk/asgpe/dansk/DANSKfaget/Emner/Samtaler%20%20undertekst%20og%20sprog%20handling/sproghandlinger.htm>

⁴ Fra Studieportalen: <http://www.studieportalen.dk/kompendier/dansk/sproghandlinger>

⁵ Jeg tror, vi skal være glad for, at Searle ikke er Peirce, for så havde han med tolv kriterier en frygtelig masse sproghandlinger at holde styr på (hvis der, lavt sat, er to valg for hver af de tolv kriterier, så er der to i tolvte muligheder: 4096). Jeg mener, at Peirce kunne opregne 46.000 forskellige tegnkategorier, hvor vi først og fremmest kender de tre: index, ikon og symbol.

⁶ Det skulle da lige være Austin selv: "Behabitiver er "adfærdshandlinger", d.v.s. handlinger af ofte ritualiseret karakter, der regulerer forholdet mellem de agerende (Sørensen 1988:61).